

РЕГІОНАЛЬНІ ТА ЛОКАЛЬНІ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Одним із чинників, що визначають ступінь інтеграції суспільства, є територіальна ідентичність – «сприйняття індивідом себе як представника певної «уявленої спільноти», яка ґрунтується на єдності території проживання, історії та традицій, соціокультурного досвіду, ціннісних орієнтацій та способу життя» [6, с. 22].

За рівнем у територіальній структурі суспільства вона поділяється на громадянську (загальнонаціональну), що є основою національної єдності, а також регіональну та локальну. Локальна ідентичність – це результат ототожнення людиною себе з певним місцем фізичного простору, що формується під впливом колективного та індивідуального досвіду і взаємодії в межах локальної спільноти. У вітчизняних соціологічних дослідженнях під локальною спільнотою найчастіше розуміють територіальну громаду або район [12]. Регіон – це частина території держави, яка за своїми економічними, політичними, культурними ознаками та досвідом історичного розвитку становить певну цілісність і водночас відрізняється за ними від інших частин країни.

Серед елементів (ознак, маркерів), з якими особа себе ототожнює, можуть бути як цілком нейтральні (особливості природного ландшафту), так і соціальні, що можуть стати основою для міжгрупових суперечностей (культурні та історичні події, рівень соціально-економічного розвитку, реальні або уявні моделі колективної поведінки). Зазвичай локальна або регіональна ідентичність стає тим сильнішою, чим більше маркерів збігаються на відповідній території.

Для національної безпеки держави загрозу становить не наявність локальної або регіональної ідентичності, а її політизація та суперечність уявлень про інтереси територіальної спільноти інтересам країни в цілому. Неможливість реалізації реальних або уявних уявлень локальної / регіональної спільноти в межах політичної системи сприяє виникненню рухів за територіальну автономію, федералізацію держави або виходу території з її складу. Останнє може бути чинником міжрегіонального конфлікту та становить загрозу для територіальної цілісності держави.

Моніторинг громадської думки засвідчує зниження значення інших територіальних (просторових) ідентичностей в Україні порівняно із загальнонаціональною¹ [12]. Загалом за період після Революції гідності 2014 р. частка громадян, що віддавали перевагу регіональній ідентичності, була вищою за середній по Україні показник лише у контрольованих Україною частинах Донецької і Луганської областей [5, с. 12], а також на Закарпатті [1].

Щодо статусу регіонів, то громадська думка протягом останнього десятиліття в основному підтримувала децентралізацію повноважень, але не виходила за межі збереження унітарного устрою України [13]. Загрозливий для національної безпеки рівень

¹ У липні 2023 р. насамперед мешканцями свого села, міста чи району (тобто, носіями локальної ідентичності) себе вважали 7,4 % опитаних, а мешканцями свого регіону (області чи кількох областей) – лише 2,5 %.

підтримки регіонального сепаратизму спостерігався лише на звільнених територіях Донецької та Луганської областей, переважно в перші місяці після їх звільнення² [5].

Посиленню саме громадянської ідентичності в Україні після початку повномасштабного російського вторгнення сприяло не лише об'єднання перед, власне, зовнішньою загрозою. Під впливом російської агресії почався процес руйнування так званих «слов'яно-радянських культурних ідентичностей», які становили основу культурного ландшафту Півдня та Сходу України [7, с. 298]. У політичній площині цей процес виявився у зближенні орієнтацій мешканців різних регіонів за тими напрямками розвитку, за якими раніше існували та активно підтримувалися частиною вітчизняного політичного класу розбіжності за лінією «Схід – Захід» [11, с. 250] (гуманітарна та зовнішня політика).

Латентний політичний вплив локальної та регіональної ідентичності до повномасштабного російського вторгнення виявлявся у тому, що органи місцевого самоврядування традиційно користувалися вищою довірою, ніж вищі органи державної влади [4]. Як наслідок, значна частка громадян дещо насторожено сприймала втручання загальнонаціональних політичних сил у місцеве самоврядування. Дану тенденцію підтверджує відносний успіх локальних та регіональних політичних проєктів на місцевих виборах 2020 р. [10]. Однак із них лише Українська Галицька Партія у програмі демонструвала прихильність до ідеї «галицького регіоналізму» [2, с. 186–187]. При цьому більшість мандатів у місцевих радах (54,65 %) усе одно отримали парламентські політичні партії [10, с. 2].

У політичному процесі зберігаються деякі чинники, здатні збільшувати напруження у відносинах між центром і регіонами / громадами або між різними територіями і негативно впливати на рівень важливої під час війни національної згуртованості.

- *Конфліктний потенціал локальної історичної пам'яті.* Зокрема, населення громад та регіонів, економічне та культурне піднесення яких припало на період імперій, часто демонструє позитивне ставлення до подій чи персон імперської історії (наприклад, в Одеській області [3]). Дані настрої вступають у суперечність із законодавством та загалом офіційним державним курсом на деколонізацію суспільної свідомості.

- *Потенційно небезпечним є розвиток конфліктів навколо нерівномірного внеску різних територій у справу оборони України.* Так, у медійному полі часто піднімається питання про несправедливий характер мобілізації на користь великих міст [8].

- *Зростання відчуження між мешканцями неокупованих та тимчасово окупованих територій.* Зокрема, посилення негативного ставлення до мешканців деяких тимчасово окупованих регіонів фіксують результати опитування громадської думки, проведеного в квітні 2024 р.³ [9]. У поєднанні з ідеологічним впливом, здійснюваним окупаційною владою на свідомість населення тимчасово окупованих територій, це може суттєво ускладнити реінтеграцію останніх після їх деокупації.

Підсумовуючи, зробимо такі висновки.

1) Через домінування в українському суспільстві громадянської ідентичності розвиток локальних та регіональних ідентичностей усупереч принципу територіальної цілісності України є малоімовірним.

2) Більшість громадян України підтримує унітарний устрій держави. Локальні електорально-політичні проєкти переважно не піднімають питання про регіональну автономію.

² Так, на межі 2014–2015 рр. на зазначених територіях відокремлення їх від України сумарно підтримали 36,7 %; проти висловилися лише відносна більшість опитаних – 46,8 %.

³ Зокрема, із мешканцями окупованого Криму готові взаємодіяти 48 % громадян, що проживають на підконтрольній урядові території України, не готові – 44 %; з мешканцями ОРДЛО – відповідно 23 % та 72 % опитаних.

3) У період війни зберігаються або виникають такі потенційні чинники напруги між територіями: конфлікт між державною політикою деколонізації та особливостями історичної пам'яті окремих територій; суперечки з приводу нібито нерівного внеску тих чи інших територій у оборону країни; поглиблення психологічного відчуження між мешканцями вільних та тимчасово окупованих територій.

Список використаних джерел:

1. Аналітичний звіт за підсумками опитування у Закарпатській області. Фонд «Демократичні ініціативи». URL: <https://dif.org.ua/article/analitichniy-zvit-za-pidsumkami-opituvannya-u-zakarpatskiy-oblasti>

2. Гулай В. Регіональна ідентичність мешканців Галичини та «галицький автономізм»: сучасні політико-культурні та інституційно-процедурні практики. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. Вип. 1(87). С. 179 – 187.

3. Демократія, безпека та соціальне середовище: думка респондентів в Одеській області у 2023 році. Фонд «Демократичні ініціативи». URL: <https://dif.org.ua/article/demokratiya-bezpeka-ta-sotsialne-standovishche-dumka-respondentiv-v-odeskiy-oblasti-u-2023-rotsi>

4. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування: результати шостої хвилі соціологічного дослідження (листопад 2021). URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20211209_dec/A_Report_Decentralization_Wave_6_ukr.pdf

5. Жаліло Я. А. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу: аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, О. В. Шевченко, В. В. Романова та ін. / за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2019. 192 с.

6. Котенко Я. В. Локальна ідентичність і об'єднані територіальні громади. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ: ТОВ «Видавництво «ЮСТОН», 2018. 56 с.

7. Кривицька О. Ідентичність українського пограниччя: Донбас. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. Вип. 87. С. 293–313.

8. Лаб'як І. Київ – чи не найбільш «недомобілізоване» місто країни – екскомандир «Айдару». *ТСН*. 2023.09.12. URL: <https://kyiv.tsn.ua/kyiv-chi-ne-naybilsh-nedomobilizovane-misto-krayini-ekskomandir-aydaru-2466646.html>

9. Настрої українців під час війни. URL: <https://docs.google.com/presentation/d/12iCsgxL4L50rmm1pldoh01Wi8RIxhImq/edit?usp=sharing&oid=101439782657846388665&rtfpof=true&sd=true>

10. Павленко І. А. Аналіз результатів виборчої кампанії до органів місцевої влади 25 жовтня 2020 р.: аналіт. доповідь. Київ: НІСД, 2020. 32 с. URL: <http://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-12/analit-dopovid-2.pdf>

11. Рябінін Є. Проблеми українського регіоналізму крізь призму виборів. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2010. Вип. 50. С. 244–252.

12. Соціологічний моніторинг «Українське суспільство»: після 16-ти місяців війни. Київський міжнародний інститут соціології. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20230829_d/Презентація-моніторингу-2023.pdf

13. Товстиженко А. Майже 80 % громадян хочуть бачити Україну унітарною державою. *Дзеркало тижня*. 2015. 21 серп. URL: https://zn.ua/ukr/POLITICS/mayzhe-80-gromadyan-hochut-bachiti-ukrayinu-unitarnoyu-derzhavoyu-182382_.html